

Старогръцка литература

2020/2021

Лекция IV

Омир – легенди и свидетелства

„Илиада“ и „Одисея“ са първите произведения на старогръцката и изобщо на европейската литература. По-стари от тях не са известни нито на нас, нито на античните; макар да се е вярвало, че такива са съществували.

Няма съмнение, че и преди автора на тези две поеми трябва да е имало поети, които са създавали подобни епически произведения; иначе не можем да си обясним как изведнъж са се появили толкова големи и добре изработени литературни текстове. Но каквото и да е имало преди Омир, то е загубено.

Съобщенията на Херодот и Тукидид

Авторът на поемите е бил легендарен още през класическата епоха (от V в. пр. Хр. нататък); тогавашните автори не са разполагали със сигурни сведения за него като историческа личност. Причината не е толкова в неговата древност, а по-скоро в това, че самият той не е съобщил нищо определено за себе си. За сравнение - Хезиод, който обикновено бива датиран по същото време (втората половина на VIII в. пр. Хр.), е дал немалко сведения за живота си (главно в „Деда и дни“), които се приемат за автентични.

Херодот („История“ II, 53) смята, че Омир и Хезиод са били съвременници и са живели към 400 години преди него. Според него всички поети, които се смятат за по-древни от тях, сигурно са живели по-късно; и точно Омир и Хезиод са причина гърците да си представят боговете по такъв начин и да ги наричат с тези имена.

Тукидид („История на Пелопонеската война“ I, 3) казва, че на Омир не може да се има пълно доверие, що се отнася до фактите за Троянската война: първо, защото като всеки поет и той е бил склонен да украсява онова, което знае; и второ, че вероятно е живял много по-късно от нея.

Така че що се отнася до датировката, най-влиятелните историци от V в. са в съгласие – поетът на Троянската война е създал своите произведения въз основа на легенди, предавани през много поколения.

Относно това, къде е живял и как е изглеждал, единственото сведение, което класическите историци са сметнали за достоверно, е засвидетелствано в „Химн към Аполон“, приписван на самия Омир. Тукидид го цитира в кн. III (пар. 104); от него може да се заключи, че авторът на химна е от остров Хиос, и че е бил незрящ. Тукидид не изказва съмнение относно авторството, и така се оказва, че гърците по онова време са смятали за родина на поета точно този остров; и че са си го представяли сяп.

Слепотата на Омир. Певците в „Одисея“

Но откъде идва предположението за слепотата на Омир?

Вероятно причината за това се намира в самия Омиров текст. В песен VIII на „Одисея“ героят гостува на феаките, известни като отлични мореплаватели и любители на музиката и поезията. Там е представен поетът Демодок, който пее на събранията на местните велможи, акомпанирайки си на лира. Песните му са по сюжети на митологията (любовните отношения на Арес и Афродита), но и за Троянската война (скарването между Одисей и Ахил, построяването на дървения кон). Та този певец е сляп. Може би това е дало основание да се предполага, че образът на Демодок е автопортрет на Омир. Разбира се, това е само предположение, отнасящо се до легендата за поета, а не историческа хипотеза.

От друга страна, Демодок не е единствения образ на аед, който откриваме в поемите. По същото време в Итака има друг (на име Фемий), който забавлява други велможи – кандидатите за брак с Пенелопа. Но Фемий е зрящ.

Философите за Омир

Платон и Аристотел отделят специално внимание на Омировата поезия, но не говорят нито за произхода му, нито за външния му вид, нито кога е живял.

Аристотел смята, че преди него трябва да са били създадени немалко поетически произведения, но казва (по повод историята на комическата поезия), че не може да посочи нито едно име („Поетика“ 1448b 29).

Поезия преди Омир е имало; но той е авторът, комуто гръцката художествена словесност (ποίησις) дължи най-много. Той е създал драматическата форма (пряката реч) и естетическите идеи за трагично и комично. Освен това той най-добре е показал как трябва да се оформи един поетически разказ (фабула) – че трябва да се отнася не просто до даден персонаж, а до определено (и само едно) действие.

От своя страна Платон размишлява за ползата от въздействието на Омировата поезия и казва (като приписва мислите си на Сократ), че въпреки несъмнената им художествена стойност, тези поеми създават представа за боговете, която освен погрешна е и твърде вредна за религиозното чувство на хората; и оттам – за нравите в обществото („Държавата“ 386c-391a).

Античните биографии

В по-късно време, и вероятно при критическата работа върху Омировия текст в Александрийския музей, сигурно са били направени опити за представянето му като историческо лице; т.е., биографии. От античността са запазени няколко такива справки, повечето от които са съвсем кратки. По-дълга е тази в „Суда“, а най-голяма е една биография, приписвана на Херодот, която обаче надали принадлежи на историка и най-вероятно е била оформена в първите векове сл. Хр.

Тъй като разказаното в нея не е далеч от това, което откриваме и в по-кратките представяния на Омировия живот, ще изложим накратко нейното съдържание.

„Животът на Омир“ от Псевдо-Херодот

Омир (чието първо име било „Мелесиген“) бил незаконороден син на жена от Куме (в Мала Азия), на име Кретеида. След като родила детето си – близо до реката Мелес при Смирна, заради което и го нарекла така - тя била изоставена от първия си съпруг и първоначално живеела от собствения си труд на предача. След известно

време се омъжила за един учител по първоначална грамотност и музика на име Фемий, който осиновил детето ѝ, и му предал своя занаят. След смъртта на втория си баща Омир заел неговото място като учител на децата от Смирна. След известно време починала и майка му.

Веднъж той се запознал с един търговец от Левкада на име Ментес, който го поканил да попълтува с него, за да посети други страни и народи. Двамата плавали до западната половина на Средиземно море; а на връщане се задържали в Итака, където Омир започнал да губи зрението си. Ментес го оставил там да се лекува под грижите на един местен човек на име Ментор, и отплавал към своя остров. На Итака Омир се запознал с немалко хора и проучил легендата за Одисей. След като се завърнал в родината си, започнал да обикаля градовете и да съчинява епически поеми. Веднъж един човек от Фокея, на име Тесторид, му предложил да записва неговата поезия и да му я заплаща. Омир се съгласил. След известно време обаче Тесторид напуснал Фокея, прехвърлил се на Хиос и започнал да представя поемите като свои.

Омир научил за това и пожелал да иде на острова, за да изобличи измамника. След някои перипетии успял да се пресели там и да докаже, че поемите са негови. Хиосците му предложили да остане при тях и да работи като учител, независимо от слепотата си. Омир приел предложението. Оженил се и му се родили две дъщери. След време му се приискало да посети континентална Гърция; потеглил от Хиос, но поради безветрие му се наложило да се задържи на остров Йос, където се разболял и починал.

(следва)